

KAINUUN MUSEON PERUSNÄYTTELYN TEKSTIT

1. Mikä on Kainuu?	3
2. Ensimmäiset ihmiset	3
Esihistoriallisen ajan yhteydet.....	3
3. Elinkeinot.....	4
4. Asuminen ja yhteiskunta.....	4
Nimisjärvi	4
5. Pronssista rautaan.....	4
6. Kohti uutta aikaa	5
7. Kajaanin linna 1604-1716	5
8. Elämää Kajaanin linnassa	6
9. Sotaa, nälkää ja tauteja	6
10. Raudan valmistus	6
11. Rautaruukkeja ja kaivoksia	7
12. Sepän paja	7
13. Puukko	8
14. Talvisota	8
15. Jatkosota ja Lapin sota	9
16. Metsästys.....	9
17. Metsästyskeinoista	10
18. Kalastus	10
19. Kalastusmenetelmistä	10
20. Helmenkalastus.....	11
21. Herman Renfors (1849-1928)	11
22. Kotiteollisuus	11
23. Peilikäs.....	12
24. Kaskiviljely	12
25. Kainuun asuttaminen 1500-1700-luvulla.....	12
26. Kotieläimet.....	13
27. Peltoviljely	13
28. Vuosikierto maaseudulla.....	14
29. Kainuulainen pihapiiri	14
30. Tervan valmistus.....	14
Tervatynnyri.....	15

31. Tervan kuljetus.....	15
32. Tervakauppa.....	15
33. Maaomistuksen muutokset.....	16
34. Maatalous 1900-luvulla.....	16
35. Metsätöissä	17
36. Metsäteollisuus	17
37. Matkailu.....	18
38. Kajaanin kaupungin perustaminen	18
39. Kaupungin rakentuminen ja ulkoasu	18
40. Markkinat ja kaupankäynti	19
41. Käsityötä ja teollisuutta.....	19
42. Kirkko Kajaanissa	20
43. Elias Lönnrot (1802-1884)	20
44. Toiminta Kajaanin vuosina	21
45. Ilmari Kianto (1874-1970).....	21
46. Urho Kekkonen (1900-1986).....	22

1. Mikä on Kainuu?

Kainuusta tulee monelle mieleen vaaramaisemat, metsät ja terva. Kainuuta on pidetty yleisesti myös syrjäisenä ja köyhänä Nälkämaana, mikä johtuu osaksi Ilmari Kiannon vuonna 1911 kirjoittamasta maakuntalaulusta.

Vaarojen ja metsien lisäksi Kainuussa on myös laajoja suoalueita, pitkiä vesireittejä ja suuri Oulujärvi. Kasvukausi on noin 1½ kuukautta lyhyempi kuin Lounais-Suomessa ja vuodenaikojen vaihtelu on selkeä.

Elinkeinot ovat perustuneet pääosin luonnon monimuotoiseen hyödyntämiseen. Teollisuus, kaupankäynti ja palvelut lisääntyivät voimakkaasti rautatien rakentamisen jälkeen 1900-luvun alussa. Nykyään Kainuussa toimii paljon eri alojen yrityksiä ja maailmalle lähtee täältä monia huipputuotteita.

Kainuu on ollut sivussa valtakunnallisista keskuksista. Siten vanhat kulttuuripiirteet ovat säilyneet täällä pitkään ja uutuudet ovat juurtuneet hitaasti. Vaikutteita on kuitenkin tullut eri suunnista. Kainuu kuuluu itäiseen kulttuurialueeseen.

Alueen vanhimpia nimityksiä olivat muun muassa Oulujärven erämaa, Kajaanin lääni ja Kajaanin kihlakunta. 1800-luvun lopulla sanomalehdet ja kirjailijat käyttivät alueesta nimeä Kainuunmaa, joka lyheni sitten Kainuuksi. Alkuaan Kainuu (Cainoa, Caiania) –nimeä oli käytetty Pohjanmaasta. Sanan on tulkittu tarkoittaneen alavaa maata.

Pinta-ala	24.450 km ²
Väestö	83.000
Asukastiheys	3,4 asukasta/km ²

2. Ensimmäiset ihmiset

Jääkaudella nykyisen Suomen alue oli paksun mannerjään peitossa. Kun jää vetäytyi, maa sai kasvipeitteen, eläimistön ja ensimmäiset ihmiset. Näin alkoi kivikausi ja sen mesoliittinen vaihe. Sen jälkeen Suomessa ei ole missään vaiheessa todettu täydellistä asutuskatkoa, joten nuo ensimmäiset maahantulijat ovat osaltaan nykyisten suomalaisten esi-isiä.

Esihistoriallisen ajan yhteydet

Esihistorialliset pyyntiyhteisöt viettivät liikkuvaa elämää. Kesäisin kuljettiin veneillä ja ruuhilla. Talvella käytettiin suksia ja tavaroiden kuljetukseen ahkiota tai koiravaljakon vetämää rekeä.

Kainuu sijaitsee useiden pitkien vesireittien risteyksessä. Esihistoriallisena aikana erityisen tärkeitä olivat yhteydet idän kulttuurikeskuksiin, joista omaksuttiin monia merkittäviä uutuuksia. Kaukaisista yhteyksistä ovat yhtenä osoituksena muualta tuodut esineet ja raaka-aineet.

3. Elinkeinot

Esihistoriallisella ajalla Kainuussa elettiin pyynnin varassa. Metsästyksen ja kalastuksen lisäksi kaikki muutkin luonnon antamat mahdollisuudet osattiin käyttää tarkoin hyväksi.

Kivikaudella ainoa kotieläin oli koira. Todennäköisesti varhaismetallikaudelta lähtien Kainuunkin asukkailla on ollut yksittäisiä kesyjä poroja.

4. Asuminen ja yhteiskunta

Esihistorialliset asuinpaikat sijaitsivat Kainuussa lähes aina veden äärellä. Se oli edullista sekä ravinnonsaannin että kulkemisen kannalta.

Varsinaisia asumusten jäännöksiä ei Kainuusta ole juurikaan löydetty. Tavallisesti ainoat asuinpaikoilta löytyvät kiinteät rakenteet ovat tulisijojen jäännöksiä.

Kainuun alueen väkimääräksi esihistoriallisena aikana on arvioitu muutamia satoja ihmisiä. He elivät pienissä ryhmissä. Vuotuinen kiertokulku omalla alueella määräytyi ravinnonhankinnan mukaan. Todennäköisesti käytössä on ollut myös usean ryhmän muodostaman heimon yhteisiä asuinpaikkoja. Erityisen hyvillä paikoilla voitiin asua vuoden ympäri.

Nimisjärvi

Vaalassa, Oulujärven luoteispuolella sijaitsevan Nimisjärven ympäristö on yksi Suomen esihistorian tutkimuksen keskeisistä kohteista. Alueella on erotettu 15 esihistoriallista asuinpaikkaa.

Nimisjärven löydöt tulivat tutkijoiden tietoon vuonna 1884. Tuolloin löydettiin ensimmäisen kerran kivikautista keramiikkaa Suomen alueelta. Nimisjärvellä tehtiin useita arkeologisia kaivauksia vuosina 1895–1919 ja tulokset olivat merkittäviä. Aluetta tutkinut Julius Ailio erotti löytöjen perusteella kaksi tärkeää keramiikkaryhmää: kivikautinen Säräisniemen kampakeramiikka (Sär 1) ja varhaismetallikautinen Säräisniemi 2 -keramiikka (Sär 2).

Runsaiden keramiikkalöytöjen lisäksi Nimisjärveltä löytyi myös muita esineitä esikeraamiselta ajalta varhaismetallikauden loppuun eli noin vuoteen 300 asti.

5. Pronssista rautaan

Suomesta vanhin tunnettu metallityökalu on Suomussalmen Kukkosaaresta löydetty luonnonkuparista takomalla valmistettu taltta noin vuodelta 2000 eKr.

Kivikausi vaihtui varhaismetallikaudeksi, kun käyttöön tuli pronssi. Kainuusta ei tunneta yhtään varmaa varhaismetallikautista pronssiesinettä, mutta täältä on löytenyt valinmuotteja ja sulatuspokkaita.

Pronssi oli vaikeasti hankittavaa ja kallista. Se on myös pehmeää työkalujen raaka-aineeksi. Siksi kiviesineet säilyivät edelleen käytössä. Kiviesineistä voitiin luopua, kun

opittiin valmistamaan rautaa. Rautamalmin saatiin soista ja järvistä. Kajaanin Äkälänniemessä tutkittu, yli 2000 vuoden ikäinen rautasulatto on yksi Suomen vanhimmista.

Varsinaisen rautakauden alussa noin vuonna 300 jKr. päättyi Kainuussa sekä saviastioiden että raudan valmistus. Oletetaan, että väestö keskittyi täysin turkisten pyyntiin ja käsittelyyn. Niiden avulla tarvekalut saatiin ostettua muualta. Aikakauden kaikki löytöesineet ovat muualta tuotuja.

Vuosilta 300–800 jKr. esinelöytöjä on hyvin vähän. Sen jälkeen löydöt lisääntyvät. Esineistön perusteella rautakauden lopussa voi erottaa kolme vaihetta. Ensin Kainuu oli skandinaavien reitti Vienanmerelle. Kun nämä kulkijat siirtyivät käyttämään pohjoista meritietä, Kainuu oli ensin pääosin länsisuomalaisten ja sitten karjalaisten eränkävijöiden nautinta-aluetta.

6. Kohti uutta aikaa

Esihistoriallisen ajan lopulla Kainuun paikallinen väestö oli lappalaisia, joita eränkävijät verottivat matkoillaan. Lappalaiset saattoivat olla omaisuutta, jota myytiin ja jätettiin perinnöksi. Kainuussa on runsaasti perimätietoa ja tarinoita lappalaisista. Kuitenkaan heille kiistatta kuuluneita esineitä tai asuinpaikkoja ei tunneta juuri lainkaan.

Esihistoriallisen ajan katsotaan päättyneen noin vuonna 1300. Käytännössä historiallinen aika Kainuussa alkoi vasta 1530-luvulla, kun savolaisia uudisasukkaita muutti tänne.

Ruotsi ja Venäjä olivat solmineet Pähkinäsaaren rauhan vuonna 1323 ja maiden rajalinja määriteltiin epätarkasti. Oulujärven seutu jäi rajan itäpuolelle. Rajariidat aiheuttivat 1550-luvulla ryöstöretkiä Kainuuseen sekä Ruotsin ja Venäjän välisen 25-vuotisen sodan eli rappasodan vuosina 1570-1595. Kainuun asutus tuhoutui lähes kokonaan.

Ruotsi ja Venäjä solmivat Täyssinän rauhan vuonna 1595. Uusi rajalinja vedettiin Kainuun itäpuolelta ja täällä se on edelleen Suomen ja Venäjän rajana.

7. Kajaanin linna 1604-1716

Kajaanin linnaa alettiin rakentaa vuonna 1604. Sitä tarvittiin alueen asukkaiden turvaksi ja sotilastukikohdaksi Ruotsin itärajan läheisyyteen. Linnan paikka valittiin siten, että sitä oli vaikea valloittaa ja toisaalta linnan virkamiehet saattoivat valvoa vesireittien kulkijoita.

Ensimmäinen rakennusvaihe päättyi vuonna 1619. Tuolloin ympärismuurin sisällä sijaitsevia rakennuksia ja kaksi tornia. Toinen rakennusvaihe alkoi 1660-luvulla, jolloin linna tuli kaksikerroksiseksi ja kokonaan kivistä rakennetuksi.

Linna toimi alueen hallinnollisena keskuksena. Sen viereen kehittyi Kajaanin kaupunki, joka sai nimensä linnan nimestä Caianeborg.

Linnaan tehtiin erilaisia muutostöitä sen viimeisiin hetkiin asti. 1700-luvun alussa Ruotsin ja Venäjän välillä käytiin Suuri Pohjan sota eli isoviha. Siinä Venäjä valtasi itselleen nykyisen Suomen alueet, mutta ei pystynyt valloittamaan Kajaanin linnaa. Talvella 1716 pitkän piirityksen jälkeen linnassa olijat lopulta antautuivat ja venäläiset räjäyttivät heille tarpeettoman linnan.

8. Elämää Kajaanin linnassa

Linnaa johti linnanpäällikkö. Usein tehtävään nimitettiin muualla ansioitunut vanhempi upseeri. Linnan väkeen kuului sotamiesten lisäksi virkamiehiä ja rakentamisen ammattimiehiä. Linnassa ei vietetty koskaan mitään hienoa hovielämää.

Linnalle kuului maa-alueita ja rakennuksia joen molemmilla rannoilla. Tarvittavia rakennuksia olivat muun muassa mylly, aitat, navetta, talli, sauna ja asuinrakennukset.

Linnan puolustusvarustukseen kuului erilaisia tykkejä, keihäitä, miekkoja ja ampuma-aseita. Osa aseista valmistettiin Kajaanissa.

Linnaa käytettiin myös vankilana. Syrjäisenä paikkana se sopi hyvin poliittisten vankien karkotuspaikaksi. Ruotsalainen historioitsija Johannes Messenius oli täällä vankina 19 vuotta ja runoilija Lars Vivallius 6 vuotta.

Vaaran uhatessa linna toimi alueen asukkaiden pakopaikkana. Linnan viimeisinä kuukausina muurien suojissa oli noin 50 henkeä linnan omaa väkeä ja niitä alueen asukkaita, jotka eivät olleet paenneet vihollista.

9. Sotaa, nälkää ja tauteja

1500-luvulta 1800-luvun lopulle Kainuun kehitystä hidastivat monet vastoinkäymiset. Välillä vihollinen tuhosi asutusta ja välillä kylmät kesäsääät pilasivat viljasadon aiheuttaen nälänhätää. Usein tuhoa ovat lisänneet myös kulkutaudit.

10. Raudan valmistus

Raudanvalmistus oli ennen tärkeä taito. Ostorautaa ei saatu tai se oli hyvin kallista. Kun liikenneyhteydet paranivat ja kohtuuhintaista tehdasrautaa tuli saataville, paikallinen raudanvalmistus loppui melko nopeasti. Kainuu oli viimeisiä alueita Suomessa, jossa talonpojat itse valmistivat rautaa. Täällä se päättyi 1800-luvun alkupuolella.

Rautaa valmistettiin yleensä suomalmista, mutta myös järvimalmia käytettiin. Noston jälkeen malmi esipoltettiin eli pasutettiin puuroviolla. Pasutettu malmi pelkistettiin raudaksi kivisessä uunissa eli rautahytissä, joka rakennettiin malmilähteen lähelle.

Raudan pelkistys vaati runsaasti hiiltä, jota valmistettiin kuoppamiiluissa. Syntynyttä rautaharkkoa puhdistettiin takomalla sitä kiven päällä.

11. Rautaruukkeja ja kaivoksia

Malmiesiintymiä alettiin etsiä Suomessa Ruotsin viranomaisten toimesta 1600-luvulla. Kainuussa rautamalmia kerättiin pääasiassa järvistä ja soista. Vuonna 1835 annettiin asetus, jolla rautaruukkien perustamista ja toimintaa helpotettiin. Näin haluttiin innostaa uusien ruukkien perustamiseen.

Sahalaitokset ja rautamalmin jalostus olivat Kainuun ensimmäistä teollisuutta 1800-luvulla. Varhaista metalliteollisuutta täällä edustivat
Vaalassa Myllyrannan ruukki 1838-1859
Sotkamossa Petäjälän harkkohytti 1838-1880
Suomussalmella Ämmän ruukki 1841-1877
Vuolijoen Saaresjoen harkkohytti 1844-1855
Paltamossa Kiveksen harkkohytti ja Warisjoen masuuni 1852-1859
Kuhmossa Saarikosken harkkohytti 1874-1878

Rautaruukit eivät olleet täällä taloudellisesti kannattavia. Niillä oli kuitenkin suuri paikallinen merkitys, sillä ne antoivat monelle palkkatyötä ja ammattitaitoa.

Vuolijoen Otanmäestä löydettiin malmisuoni vuonna 1938. Kaivos rakennettiin sotavuosien jälkeen. Kaivosyhtiö Otanmäki Oy perustettiin vuonna 1950. Sen päätuote oli vanadiini. Toiminta loppui kannattamattomana vuonna 1985.

Sotkamossa Lahnaslammella avattiin talkkikaivos vuonna 1967. Sotkamon Talvivaarasta löydettiin malmiesiintymiä ensimmäisen kerran jo 1700-luvun alussa, mutta suuri kaivostoiminta alkoi vasta 300 vuotta myöhemmin.

12. Sepän paja

Kainuussa on ollut runsaasti sepän pajoja ja kyläseppiä. Paja sijaitsi yleensä tulipalovaaran vuoksi pihapiirin ulkopuolella. Paja voitiin rakentaa, vaikka talossa ei omaa seppää ollutkaan. Osa kyläsepistä toimi kiertävinä seppinä ja metallitöiden ohessa he usein valmistivat myös puuesineitä.

Paja oli hirsiseinäinen ja usein neliön muotoinen pieni rakennus. Ikkunaa ei yleensä ollut, sillä hämärässä seppä näki hehkuvan raudan väristä, milloin rauta oli sopivan kuuma taottavaksi. Vanhoissa pajoissa lattiana oli poljettu maa tai sora.

Rauta kuumennettiin ahjossa. Ahjon vieressä oli ilmaa puhaltavat palkeet. Pienessä tilassa kaikki työvälineet olivat käden ulottuvilla.

13. Puukko

Puukkoa kannettiin ennen aina mukana vyössä. Sitä käytettiin syömisessä ja monessa eri työssä. Puukosta on kehitetty myös juhlapuukkoja sekä erityistyövälineitä terän pituutta ja muotoa muuttamalla. Tavallisissa kansanpuukoissakin syntyi paikallisia tyyppejä.

Vanhimmat Kainuusta löydettyt puukot ovat rautakaudelta. Osassa on koristeltu pronssinen kahva, jollaista ei muualta Suomesta tunneta. 1800-luvun alussa kokoelmiin talletetuissa puukoissa oli melko lyhyt terä.

Kainuun tyyppilliseksi puukoksi muodostui 1800-luvun lopulla Tommi-puukko. Nimi tuli englantilaisesta seppämestari Thomas Woodwardista, jolta hyrynsalmelainen seppä Kalle Keränen sai Fiskarsin tehtailla opetusta. Keränen palasi Hyrynsalmelle sepäksi noin vuonna 1870.

Tommi-puukon terässä ei ole veriuraa ja terän hamara on suora. Kahva on ovaalin muotoinen ja siinä on lyhyet, messinkiset helat. Tuppi on perinteisesti musta ja punainen ja sen kärki on kaareva.

14. Talvisota

Talvisota alkoi 30. marraskuuta 1939, kun Neuvostoliiton sotajoukot ylittivät rajan Suomussalmella ja Karjalan kannaksella ja lentokoneet pommittivat useita Suomen kaupunkeja. Vihollinen yritti katkaista Suomen kahteen osaan Kainuun korkeudelta, mutta se ei päässyt paljoakaan Suomussalmen kirkonkylää pidemmälle.

Sodan kulun kannalta ratkaisevat taistelut käytiin Suomussalmen Raatteen tiellä tammikuun alussa 1940, kun Suomen armeija tuhosi suuren määrän Neuvostoliiton sotajoukkoja (44. Divisioona). Sotasaaaliiksi saatiin muun muassa 35 hyökkäysvaunua, 50 kenttätykkiä, 250 kuorma-autoa ja yli tuhat hevosta. Kaatuneita arvioitiin olevan noin 17.000 ja sotavankeja noin 1.200.

Kuhmossa Neuvostoliiton maavoimat samoin pysäytettiin ja taistelut olivat paikallaan pysyvää asemasotaa. Taisteluja käytiin tietysti pitkin itärajaa Karjalan kannakselta Lappiin asti. Neuvostoliiton ilmavoimat pommittivat Kainuuta yrittäen tuhota muun muassa rautateitä, siltoja sekä Kuhmon ja Kajaanin keskustaa. Kajaani oli tärkeä sotajoukkojen huoltopaikka. Täällä oli muun muassa tehdas, voimalaitos, sotasairaala, kaupat ja tärkeät liikenneyhteydet.

Kajaania pommitettiin talvisodan aikana 13 kertaa. Suurimmat pommitukset tapahtuivat helmikuussa 1940. Kajaanin pommituksissa kuoli 4 henkilöä ja kaupungin keskustassa monet rakennukset tuhoutuivat.

Talvisota kesti 105 päivää päättyen 13. maaliskuuta 1940. Rauhansopimuksessa Suomi menetti muun muassa Karjalan kannaksen, Viipurin ja Sortavalan kaupungit sekä Itä-Lapin alueita. Suomalaisia kaatuneita oli noin 24.000 ja heistä kainuulaisia noin 650.

15. Jatkosota ja Lapin sota

Talvisodan päätyttyä toinen maailmansota jatkui Euroopassa. Suomessa valmistauduttiin Neuvostoliiton uuteen hyökkäykseen. Kun Saksa hyökkäsi Neuvostoliittoon kesäkuussa 1941, Suomi liittyi hyökkäykseen Saksan kanssa tehdyn sopimuksen mukaan. Ajanjaksoa kesäkuun lopusta 1941 syyskuuhun 1944 nimitetään Suomen ja Neuvostoliiton väliseksi jatkosodaksi.

Sotaa käytiin usealla rintamalla Suomenlahdelta Jäämerelle asti. Päärintamat olivat etelässä. Kainuun korkeudella sotaa käytiin pääasiassa itärajan takana, jossa Suomen armeija eteni Uhtualle ja Rukajärvelle.

Suomeen tuli paljon saksalaissotilaita, jotka toimivat lähinnä Oulujärven pohjoispuolisilla rintamilla. Kainuussa he rakensivat muun muassa sotajoukkojen huoltoon tarkoitettua rautatien Hyrynsalmelta Taivalkoskelle.

Rauhansopimus Suomen ja Neuvostoliiton välillä solmittiin syyskuussa 1944. Suomi menetti tässä sopimuksessa maa-alueita Pohjois-Lapista. Rauhanehdoissa määrättiin myös Saksan armeijan karkottamisesta maasta. Pohjois-Suomessa sijainneiden saksalaisten poistaminen 15.9.1944-25.4.1945 on nimeltään Lapin sota.

Varsinaisia taisteluita suomalaisten ja saksalaisten välillä käytiin vasta Pudasjärveltä pohjoiseen. Vetäytyessään saksalaiset tuhosivat siltoja ja teitä sekä polttivat rakennuksia. Näitä tuhoja tehtiin myös Kainuussa.

Jatkosodassa kaatui noin 65.000 suomalaista ja Lapin sodassa noin 1.000 suomalaista.

16. Metsästys

1500- ja 1600-luvulla voitiin veroja maksaa turkiksilla. Niitä käytettiin myös kaupankäynnissä maksuvälineinä. Eniten käytettiin oravannahkoja. Seuraavaksi yleisimmät turkiseläimet olivat kärppä ja kettu.

Eläinkantojen muutosten mukaan saaliseläimet ovat vaihdelleet vuosisatojen aikana. Esimerkiksi majava oli 1600-luvulla jo lähes sukupuuttoon kuollut.

1900-luvun alussa taloudellista merkitystä oli harvinaisten petoeläinten turkiksilla ja talvella kanalinnuilla, jotka jäätyneinä säilyivät hyvin. Jänistä metsästettiin paljon ja muita eläimiä satunnaisesti.

Metsäpeura ja hirvi ovat aina olleet toivottuja saaliita, sillä niistä saatiin paljon lihaa ja iso nahka. Hirvi oli 1900-luvun alussa harvinainen. Se yleistyi myöhemmin, jolloin myös sen metsästys nousi suosituksi harrastukseksi.

17. Metsästyskeinoista

Metsästys kuului ennen vain miehille. Siihen liittyi erilaisia taikoja, kieltoja ja käyttäytymistapoja, joiden avulla toivottiin saatavan saalisonnea.

Metsästystapoja oli monia. Pyyntikuoppia kaivettiin lähinnä peuroille ja viritettyjä ansoja käytettiin pieneläimistä karhuun asti. Ansalangoilla pyydystettiin jäniksiä ja lintuja. Kettuja pyydystettiin myös myrkyllä tai kápälälaudalla ja karhuja surmattiin keihäällä talvipesänsä.

Varsijousta käytettiin metsästyksessä paikoin 1800-luvun puoliväliin asti. Oravien metsästykseseen käytettiin tylppää vasamaa, ettei turkkiin tullut reikää.

Peuroja ja hirviä ajettiin myös takaa keväthangilla, kun lumi upotti eläimen alla, mutta kannatteli hiihtävää metsästäjää. Kun kiväärit yleistyivät, metsästystä voitiin harjoittaa vaanimalla tai koira apuna käyttäen ajamalla.

1800- ja 1900-luvun vaihteessa Kainuussa oli niin hyviä suomenpystykorvia, että niitä alettiin käyttää koirarodun jalostamiseen koko maassa. Ensimmäinen metsästysseura Kainuussa perustettiin Kajaaniin vuonna 1883.

18. Kalastus

Kalastus oli tärkeää Kainuussa esihistorialliselta ajalta 1900-luvun alkuun asti. Kaloilla on tehty myös jonkin verran kauppaa, mutta varsinaisia ammattikalastajia Kainuussa on ollut vähän. Köyhille maattomille asukkaille kalastus saattoi kesällä olla lähes ainoa elinkeino.

1500- ja 1600-luvulla haukien kalastus oli Oulujärvellä runsasta, sillä kuivatuilla kaloilla voitiin maksaa veroja. Esimerkiksi vuoden 1555 veroluettelon mukaan Oulujärven pitäjän asukkaat maksoivat veroina joiakin turkisnahkoja ja 1424 kg kuivattuja haukia.

Oulujoella lohenkalastus oli tuottoisaa 1900-luvun alkuun asti. Muualla Kainuussa merkittäviä kaloja ovat olleet hauen lisäksi muikku, siika, kuha, ahven ja made. Kaloja säilöttiin kuivaamalla, suolaamalla, savustamalla tai jäädyttämällä.

19. Kalastusmenetelmistä

Pydykset ja kalastusvälineet tehtiin pääosin itse 1900-luvun alkuun asti. Nuotat kudottiin hampulangasta ja verkot pellavalangasta. Ongen siima voitiin tehdä hevosen häntäjouhista.

Verkkoja ei ennen käytetty kovin usein kesällä lämpimän veden aikaan, sillä kala ei säilynyt niissä pitkään elävänä. Kesällä käytettiin enemmän rysiä ja mertoja. Koukkuja käytettiin onkimisessa ja syöttikalojen sisässä. Matalassa vedessä kaloja saatiin myös atraimella iskemällä.

Nuottakalastusta harjoitettiin kesällä ja syksyllä. Talvinuottaus alkoi vasta toisen maailmansodan jälkeen. Muukin talvikalastus oli Kainuussa hyvin vähäistä ennen 1900-lukua.

Uusia välineitä ja kalastustietoutta Kainuuseen levisi 1900-luvun alussa kalastusneuvojien kautta. Aiemmin oli uisteluvälineitä nähty urheilukalastusta harjoittaneilla matkaajilla. Rautalankakatiska tuli Kainuuseen 1910-luvulla ja nylonlanka verkkojen aineeksi 1950-luvulla.

20. Helmenkalastus

Jokihelmisimpukkaa eli raakkua esiintyi ennen runsaasti muutamassa Kainuun joessa – erityisesti Hyrynsalmella. Helmenkalastus alkoi täällä 1700-luvulla. Voimakkaan pyynnin ja jokiuton vuoksi kannat romahtivat 1900-luvulla. Jokihelmisimpukka rauhoitettiin vuonna 1955.

Raakkuja kalastettiin kesäisin pääasiassa lautalla makaamalla ja joen pohjaan tähystämällä. Raakut nostettiin ylös monipiikkisillä atraimilla, joista isompia nimitettiin summaraudaksi ja pienempiä kahtomaraudaksi. Joskus joen pohjassa voitiin vetää metallista haavia.

Kalastajan piti avata satoja raakkuja, että hän sai edes pari helmeä. Tarkkoja helmimääriä ei tiedetä, sillä saaliit pidettiin mielellään salassa.

21. Herman Renfors (1849-1928)

Urheilukalastuksen uranuurtaja Kajaanissa oli tehtailija Herman Renfors. Ensimmäiset Kajaanin uistimensa hän valmisti jo 20-vuotiaana vuonna 1869.

Teollinen tuotanto alkoi vaatimattomasti Renforsin kotona Brahenkatu 1:n mankelihuoneessa ja siirtyi Tulliniemeen entisen oluttehtaan tiloihin vuonna 1876. Seuraavana vuonna Renfors perusti Brahenkadun taloonsa kauppa liikkeen, joka palveli kesäisin aina 1930-luvun alkuun asti.

Tehokkaan markkinoinnin avulla Renfors myi tuotteitaan sekä kotimaassa että ulkomailla. 1880-luvulta alkaen tehtaan kalastustarvikevalikoima lisääntyi nopeasti: kymmenittäin erilaisia uistintyypppejä, vapoja, keloja, haaveja, koukkuja, atraimia, kalastusveitsiä ja jopa rapuhaaveja. Sisaret Anna ja Maria Renfors erikoistuiivat kalastusperhojen valmistukseen.

22. Kotiteollisuus

Omavaraistalous on ollut Kainuussa hyvin yleistä. Luonnosta kerättiin tuohia, juuria ja puita, joilla saattoi jo valmiiksi olla esineen muoto. Itselle valmistettuja esineitä koristeltiin tai maalattiin harvoin.

Vanhimpia myyntituotteita Kainuussa olivat muun muassa veneet, lampaannahkatarkukset, tuohityöt, länget ja pieksut eli nahkasaapikkaat. Näistä saatu myyntitulo oli kuitenkin vähäinen. 1800-luvun lopulla

Kainuuseen perustettiin käsityökouluja ja –kursseja lisäämään käsityötuloja. Samaan aikaan suureksi myyntituotteeksi nousivat kainuulaiset sukset.

Eri puolilla Suomea valmistettiin hieman erilaisia suksityyppejä, jotka nimettiin valmistuspaikkakunnan mukaan. Kainuun suksista tunnetuimmat olivat Puolangan ja Paltamon sukset. Kajaanin sukset muodostui yhteisnimeksi alueen suksille, koska niitä myytiin ja markkinoitiin Kajaanista käsin.

Kainuulaiset sukset olivat kysytyjä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Niiden maine kasvoi, kun hiihtokilpailut yleistyivät ja kainuulaisten suksien käyttäjät menestyivät kisoissa. Suksenteko loppui Kainuussa lähes kokonaan 1930-luvulla.

23. Peilikäs

Peilikäs on yksi Kainuussa tunnetuista raanumalleista. Raanuja käytettiin perinteisesti erilaisina peitteinä ja hevosloimina. 1960-luvulta alkaen peilikkään sidoksella ja kuvioaiheella on toteutettu erilaisia käsityötuotteita: tyynyjä, keinutuolinmattoja, räsymattoja, seinätekstiileitä ja villapaitoja. Peilikäs on raanumalli, josta on monien käyttötarkoituksiensa lisäksi muodostunut kainuulaisen tekstiiliperinteen symboli.

24. Kaskiviljely

Kainuussa vanhin viljelytapa oli metsän raivaaminen kaskeamalla. Puut kaadettiin talvella ja maa poltettiin alkukesästä tai vasta seuraavana kesänä. Poltettu maa oli viljelykelpoinen yhdestä kahteen vuotta. Sitten se jätettiin laidunmaaksi, joka kasvoi vähitellen uudeksi metsäksi. Uusia viljelysmaita piti raivata jatkuvasti.

Yleisin viljelykasvi oli kaskiviljelyssä jalostunut ruis. Toiseksi yleisin vilja oli ohra. Myös nauriita kasvatettiin kaskimailla.

Kaskiviljely kulutti metsää voimakkaasti. Kaskeaminen väheni 1800-luvun puolivälissä rajoitusten ja maaomistuksen säätelyn eli isojaon vuoksi. Sitä harjoitettiin jonkin verran vielä 1800-luvun lopulla.

25. Kainuun asuttaminen 1500-1700-luvulla

Kun uudisasukkaat saapuivat Kainuuseen 1500-luvulla, he asettuivat Oulujärven ympärille. Ensin raivattiin kaskimetsää ja kaadettiin rakennuspuita.

Hyvässä asuinpaikassa maasto oli kaskeamiseen sopiva, riistaa oli saatavissa ja lähellä sijaitti hyvät kalavedet. Vielä 1600-luvulla asutus sijaitti pääosin rannalla.

Vaara-asutus yleistyi 1700-luvun alkupuolella. Vaarat olivat hyviä asumispaikkoja viljelyn kannalta. Korkealta näki helpommin myös vainolaisen liikkeit. Luonnonkauneudellakin lienee ollut vaikutusta.

Jos hyvistä kaskimaista tuli pula, asutus siirtyi kokonaan uuteen paikkaan. Asuinpaikkaa voitiin vaihtaa usein. Peltoviljelyn myötä asutus muodostui kiinteämmäksi.

Asuinrakennuksena oli 1500- ja 1600-luvulla savutupa. Seuraava kehitysvaihe oli savupiipullinen paritupa. Kainuussa rakennukset olivat pitkään maalaamattomia.

26. Kotieläimet

Hevonen oli arvostetuin kotieläin, jota tarvittiin viljelyksillä, metsätöissä, tavarankuljetuksissa ja matkustamisessa. Kaikilla ei kuitenkaan ollut varaa omaan hevoseen.

1600-luvun alkupuolella hevosia oli vähemmän kuin yksi taloa kohti, lehmiä oli 2-4 ja lampaista oli 3-6 taloa kohti. Lampaat olivat pitkään lehmiä yleisempiä. Lehmien määrä kasvoi vasta 1800-luvun lopulla. Siat olivat harvinaisia 1800-luvun alkuun asti. Kainuun länsiosassa maataloilla on pidetty kotieläimiä enemmän kuin itäosassa.

Lehmien lanta oli tärkeää peltojen lannoitukseen. Ennen lehmät eivät tuottaneet paljon maitoa, mikä johtui osaksi niiden niukasta talviajan ravinnosta. Maito käytettiin pääasiassa voin valmistukseen. Vielä 1800-luvun lopulla karjalle saatettiin syöttää rehun mukana ihmislantaa, mikä antoi voille ikävän sivumaun.

Poroja oli 1700-luvulla lähinnä vain Kainuun pohjoisosassa Suomussalmella ja Puolangalla. Niitä käytettiin tavaroiden kuljetuksiin.

27. Peltoviljely

Peltoviljely yleistyi hitaasti 1700-luvulta lähtien. Sen onnistumiseksi tarvittiin karjanlantaa lannoitukseen ja auran maan kääntämiseen. 1800-luvun lopulle asti Kainuussa käytettiin pääasiassa hankoauraa.

Pellot ovat olleet yleensä hyvin pieniä. Maata viljeltiin kiertoviljelynä, jossa vuorotellen viljeltiin ohraa ja ruista ja välillä maa lepäsi viljelemättömänä.

Vilja leikattiin sirpillä kuten kaskimaillakin ja kuivatettiin ensin lyhteiksi koottuna ja sitten vielä lämmitettävissä riihissä. Viljan jyvät erotettiin riihessä varstoilla hakkaamalla eli puimalla.

Pelloilla viljeltiin myös hampua, jota tarvittiin tekstiileihin, köysiin ja verkkoihin, sekä vähäisessä määrin humalaa, pellavaa ja tupakkaa. Perunan viljely yleistyi vasta 1800-luvun puolivälissä.

28. Vuosikierto maaseudulla

Maaseudun työt ja työmäärä vaihtelivat vuoden aikana. Kesällä tehtiin pitkiä työpäiviä viljelyksillä, niityillä, raivaus- ja rakennustöissä sekä tervan valmistuksessa. Miehet työskentelivät usein kaukana kodista ja naiset huolehtivat kotona kotieläimistä, tilan hoidosta, lapsista ja ruoasta.

Syksyllä kerättiin sato talteen, kalastettiin melko ahkerasti ja varauduttiin muutenkin talven tuloon. Vuoden tärkein juhla oli syksyllä vietettävä kekri. Usein juhlaa varten teurastettiin lammas ja juhlaan kuului runsas syöminen ja juominen.

Talvella tehtiin enemmän käsitöitä sisällä. Naiset tekivät yleensä tekstiilitöitä ja miehet puutöitä. Talvella kuljetettiin myös puutavaraa metsästä hevosella. Keväällä alettiin jälleen harjoittaa metsästystä ja kalastusta.

29. Kainuulainen pihapiiri

Kainuulainen piha on sekoitus Itä-Suomen vaara-alueille ominaista avointa piharakennetta ja länsisuomalaista umpipihaa. Neliön muotoisessa pihapiirissä pihan yksi sivu jäi avoimeksi. Asuin-, eläin- ja varistorakennusten lisäksi pihapiirissä saattoi olla myös tuulimylly tai lato.

Sauna ja muut palamiselle alttiit rakennukset sijoitettiin pihan ulkopuolelle. Pidemmän matkan päässä saattoi olla myös terva- ja niitysaunoja sekä vesimylly myllypirtteineen.

Vielä 1800-luvun alussa pihat olivat lähes puuttomia. Vuosisadan lopulla alkoi valistustyö pihapuiden istuttamisesta sekä puutarhan, marjapensaiden ja koristekasvien kasvattamisesta. Pappilat ja virkatalot olivat usein esikuvina.

Vanhaan maaseutumaisemaan kuuluivat myös aidat ja aitaukset. Karja kulki vapaana laitumella ja viljelykset suojattiin aitaamalla.

30. Tervan valmistus

Tervaa valmistettiin polttamalla mäntypuisia tervaksia tervahaudassa. Yleensä käytettiin pystyyn kolottuja puita, mutta joskus myös pihkaisia juurakoita ja kantoja. Ensin nuoret männyt kuorittiin alhaalta ja 2-3 vuoden jälkeen ylempää. Puun runkoon jätettiin kuorimaton kaistale. Näin puu ei kuivunut, vaan pihkaantui.

Poltto edeltävänä syksynä puut kaadettiin ja 3-4 metrin mittaiset pihkaiset tyviosat otettiin talteen. Talvella ne ajettiin reellä polttopaikalle ja pilkottiin kirveellä säröksi. Keväällä kylvötoiden jälkeen aloitettiin tervahaudan latominen.

Turpeilla ja mullalla peitetyt tervaspuut sytytettiin viimeistään juhannuksen tienoilla. Tervahauta paloi noin viikon verran. Haudan koosta riippuen tervaa

saatiin yleensä 30-100 tynnyriä. Suurin erä on ollut jopa 200 tynnyriä. Ahkera tervan tuottaja poltti kaksi tai kolme tervahautaa kesän aikana.

Tervatynnyri

Tynnyrit valmistettiin talvella tai varhain keväällä. Taitava tynnyrintekijä sai valmiiksi kolme tynnyriä päivässä. Virallinen vakaaja tarkisti, että tynnyrit olivat oikean kokoisia, ja leimasi hyväksytyt tynnyrit polttoraudalla.

Myytäväksi tarkoitettun tervatynnyrin koko oli 125 litraa. Tynnyrin sivulla oli täyttöaukko ja päädyssä pienempi aukko, josta tervavesi valutettiin pois.

31. Tervan kuljetus

Metsästä tervatynnyrit kuljetettiin vesistöjen varteen hevosen vetämillä palkkuilla. Jokireiteillä oli jo 1700-luvulla tärkein kuljetusväline 10-14 -metrinen tervavene, johon mahtui jopa 30 tynnyriä.

Tervaveneillä päästiin Suomussalmelta ja Kuhmosta asti Oulujärvelle, josta matka jatkui Oulujokea pitkin Ouluun. Vaarallisia koskia raivattiin jo 1700-luvulta alkaen helppokulkuisemmiksi. Pahimmissa paikoissa veneitä ohjasivat valtion palkkaamat laskumiehet. Paluumatkan helpottamiseksi rakennettiin koskien rannoille kivisiä vetomöljiä.

Sotkamon reitin veneille kulkuesteinä olivat Kajaanin Ämmä- ja Koivukoski. Niiden ohi veneet oli aluksi vedettävä kaupungin läpi hevoskyydillä. Vuonna 1846 valmistui molempiin koskiin kanava.

Tervansoutumatka Kuhmon tai Suomussalmen etäisimmiltä kulmilta saattoi kestää jopa 3-4 viikkoa säästä riippuen. Ahkerimmat Oulun kävijät tekivät kolmekin matkaa kesän aikana.

1880-luvulta alkaen venekuljetus Ouluun vähentyi tervanostajien palkatessa asiamiehiään aluksi Paltamoon ja sitten Kajaaniin. Vuoden 1904 jälkeen tervaa ryhdyttiin kuljettamaan rautateitse Kajaanista etelään.

32. Tervakauppa

Tervan ostajina ja välittäjinä toimivat Oulun varakkaat porvarit. Kaupanteko oli usein vaihtokauppaa, jossa tervaa vastaan saatiin muun muassa suolaa, siemenviljaa ja ylellisyystavaroitakin kuten kahvia. Kauppailta saatiin myös rahalainoja esimerkiksi rakentamista varten. Tervasta saatu hinta riippui maailmanmarkkinoista.

Usein tervanmyyjä ajautui velkakierteeseen sitoutuessaan maksamaan osan tavaroista tai lainasta seuraavan vuoden tervan tuotolla. Näin tervaa oli pakko valmistaa jatkuvasti. 1800-luvun lopulla osa tilallisista ajautui pakkohuutokauppaan velkojensa vuoksi.

Tervan tuotanto oli vielä 1800-luvun lopulla monille etenkin Kuhmon suunnalla pääelinkeino. Vasta puutavarateollisuuden myötä 1900-luvun alussa tervakaupan merkitys väheni ja lopulta lakkasi.

33. Maaomistuksen muutokset

1700-luvun puolivälissä Ruotsissa ja Suomessa päätettiin uudistaa maan omistusta. Tarkoituksena oli yhdistää pieniä viljelyaloja isommiksi peltomaiksi ja asettaa metsän omistukseen määräyksiä. Metsien yhteisomistus oli aiheuttanut metsän haaskausta ja vähentänyt uusien viljelysten raivaamista, kun kaskiviljelystä oli siirrytty peltoviljelyyn. Uudistuksen nimi oli isojako.

Kainuussa isojako toteutettiin vasta vuosina 1841-1879. Työ eteni hitaasti. Siinä tarkastettiin myös pitäjien rajat sekä arvioitiin jaettavat maat, pellot, metsät ja niityt. Tässä yhteydessä muodostettiin lukuisia uudistiloja. Isonjaon jälkeen jokainen tiesi, mitä omisti, joten maanviljelyn kehittäminen oli helpompaa.

Kruunu eli valtio omisti suurimman osan Kainuun maa-alasta isonjaon jälkeen. Koska uudistilojen perustaminen valtion maalle kävi lähes mahdottomaksi, kruununmetsätorppareista eli vuokramaan viljelijöistä tuli Pohjois- ja Itä-Kainuussa keskeinen osa asutuskehitystä.

Kruununmetsätorppareiden itsenäistyminen tapahtui pääasiassa 1930-luvulla ja se lisäsi uusien tilojen määrää. Toisen maailmansodan jälkeen maatilojen määrä kasvoi edelleen, kun maata jaettiin siirtoväen asuttamiseen.

34. Maatalous 1900-luvulla

1900-luvun alussa alkoi suuri muutos kohti modernia elämäntapaa ja erikoistumista. Erot maaseudun ja taajamien välillä pienenevät.

Maanviljelyksessä otettiin käyttöön uusia hevosvetoisia laitteita. Koneistuminen alkoi Kajaanin ympäristöstä ja Kainuun länsiosista. Maaseudulla liikkui maatalousneuvoja ja oppia saatiin myös maanviljelys- ja karjatalouskouluista. Lukutaidon lisääntyessä tietoa saatiin myös lehdistä ja kirjoista.

Peltoalat kasvoivat voimakkaasti 1920-luvulta alkaen. Perunan viljely lisääntyi edelleen ja kaura tuli uudeksi viljelylajiksi. Heinäviljely karjan rehuksi kasvoi myös 1920-luvulta lähtien.

1900-luvun alussa melkein kaikki talolliset omistivat hevosen, mutta vuokratilajilijöistä hyvin harva. Lehmiä oli lähes yhtä paljon kuin muuallakin maassa keskimäärin. Rautatien tulo Kajaaniin vaikutti meijeritoiminnan lisääntymiseen, karjamäärän kasvuun ja maidontuotannon kehittämiseen.

Lampaita oli edelleen 1900-luvun alussa melko paljon. Siat ja kanat yleistyivät. 1800-luvun lopulta lähtien poroalueiksi muodostuivat Hyrynsalmi ja Suomussalmi.

Hevosten määrä oli suurimmillaan 1950-luvulla. Sitten maataloille tuli traktoreita. Lehmien määrä kasvoi vielä tämän jälkeenkin, mutta lampaiden määrä romahti.

35. Metsätöissä

Puun myynti tarjosi maaseudun väestölle uusia ansiomahdollisuuksia metsätöissä. Tilanomistajat hyötyivät metsäkaupoista. Savotat ja uitot työllistivät enimmäkseen tilatonta väestöä ja monelle metsätöistä tuli pääelinkeino.

Metsätyöt olivat kausiluonteisia. Puut kaadettiin ja tukit kuljetettiin hevosilla puron tai joen varteen talvella. Uittotyöt aloitettiin keväällä jäidenlähdön aikaan. Ennen sitä rakennettiin tukkien kulkua ohjaavia rakennelmia vesireittien varrelle.

Savotoissa ja uitolla työskentelevät miehet olivat pitkiä aikoja poissa kotoa. Isien mukana ansiotyöhön lähtivät myös jo hieman toisella kymmenellä olevat pojat. Kotityöt jäivät naisväen tehtäväksi.

Ainoa työväline puunkaadossa oli 1800-luvun lopulle asti kirves. Vähitellen sen korvasi kahden miehen justeerisaha ja 1900-luvun alussa pokasaha. Puut kuorittiin kirveellä tai kuorimaraudalla. Uittomiehen tärkein työkalu oli pitkävirtainen keksi, jolla ohjattiin tukkeja.

Moottorisaha yleistyi hitaasti 1950-luvulla. Samoihin aikoihin alkoi muuttua myös puutavaran kuljetukset. Hevosen ja reen korvasi vähitellen metsätraktori, ja uitosta siirryttiin maantiekuljetuksiin.

36. Metsäteollisuus

Kainuulaisen puun teollinen käyttö oli 1800-luvulla vähäistä. Ainoa täällä toiminut metsäteollisuuslaitos oli Kajaanin Ämmäkoskeen vuonna 1819 perustettu sahalaitos, joka vuonna 1835 siirtyi oululaisen kauppaliikkeen omistukseen. Tukkipuut tulivat pääasiassa valtion metsistä, ja enin osa niistä uitettiin Oulun seudun suurille sahoille.

1800-luvun lopulla Kainuun metsävarat ja koskivoima alkoivat kiinnostaa monia yrittäjiä. Rautatiesuunnitelmat lupasivat myös ratkaisua tuotteiden kuljetusongelmaan. Isonjaon myötä talollisten hallintaan tulleista metsistä tuli kysyttyä kauppatavaraa.

Vuonna 1907 Kajaanin Tihisenniemellä aloitti toimintansa Kajaanin Puutavara Osakeyhtiön höyrysaha. Yhtiön sellutehdas valmistui vuonna 1910 ja paperitehdas puuhiomoineen vuonna 1919.

Tehtaan nimeksi tuli vuonna 1945 Kajaani Oy. Se on ollut merkittävimpiä vaikuttajia koko Kainuun kehitykselle. Sahatavaran, sellun ja paperin lisäksi yhtiö on eri aikoina valmistanut muun muassa tiiliä, spriitä, erilaisia puutyötuotteita ja elektroniikkaa. Yhtiö työllisti enimmillään tuhansia kainuulaisia. Viime vuosikymmeninä tehdas

keskittyi paperin tuotantoon ja oli viimeksi osa maailmanlaajuista UPM-Kymmene - konsernia. Paperin valmistus Kajaanissa päättyi vuoden 2008 lopussa.

37. Matkailu

Varhaisin matkailu Suomessa oli luontomatkailua, kun matkustajat ihailivat koskia ja korkeilta paikoilta avautuvia maisemia. Kainuun Matkailijayhdistys perustettiin vuonna 1887. Se kuljetti matkailijoita Kainuuseen, rakennutti Kajaanin Pöllyvaaraan näkötornin ja kunnostutti Vuokatille vieviä polkuja.

Monet matkailijat tulivat Kajaaniin hevoskyydillä lialmesta ja lähtivät Oulujokea pitkin koskiveneillä Ouluun. 1800-luvun lopulla monia urheilukalastajia tuli Kainuuseen ja etenkin Vaalaan Oulujoen lohien vuoksi. Karelianismi houkutteli myös matkailijoita itärajan maisemiin.

Urheilu- ja liikuntamatkailu sai alkunsa 1940-luvulla, kun Vuokattiin rakennettiin hiihtokeskus. Hiihdon lisäksi harrastettiin pujottelua ja Vuokatin rinnerata oli 1940-luvulla Suomen suurin.

38. Kajaanin kaupungin perustaminen

Koko Kajaanin pitäjä luovutettiin läänitykseksi Suomen kenraalikuvernöörille kreivi Pietari Brahelle vuonna 1650. Seuraavana vuonna 1651 Pietari Brahe perusti Kajaanin kaupungin vapaaherrakuntansa hallinnolliseksi ja kaupalliseksi keskuksesi.

Kajaani oli ainoa kaupunki koko Kainuussa vuoteen 1986 asti, jolloin Kuhmon kunta muutettiin kaupungiksi.

39. Kaupungin rakentuminen ja ulkoasu

Kajaanin asemakaavoitettu ja rakennettu alue pysyi kooltaan samana perustamisvuodesta 1880-luvulle. Ensimmäinen pienistä hirsimökeistä - osin savupirteistä - koostunut kaupunki poltettiin isonvihan aikana 1700-luvun alussa. Vuoden 1721 rauhanteon jälkeen Kajaanista rakentui uudelleen vaatimaton pikkukaupunki.

Suomen siirtyminen Venäjän vallan alaisuuteen vuonna 1809 näkyi myös kaupunkirakentamisessa. Tärkeä merkkipaalu oli uuden empiretyylisen raatihuoneen valmistuminen vuonna 1831. Empirestä tuli hallitseva rakennustyyli Kajaanissa. 1800-luvun lopulla kaupunki alkoi laajentua yläkaupungin suuntaan ja 1900-luvun alussa seminaarin ja rautatieaseman suuntaan. Esikaupungeista ensimmäisiä olivat vuonna 1912 perustettu Purola sekä Lehtikangas 1920-luvulla.

Talvisodan suurpommituksessa 7. helmikuuta 1940 keskustassa tuhoutui runsaasti rakennuksia. Se nopeutti jo ennen sotia alkanutta muutosta

kaupunkikuvassa. Sota-ajan jälkeen vanhoja rakennuksia ei Kajaanissa juurikaan katsottu säilyttämisen arvoisiksi.

Vuonna 1976 Kajaanin kaupunki kasvoi huomattavasti, kun Kajaanin maalaiskunta liitettiin kaupunkiin. Näin tuli osaksi kaupunkia myös joen pohjoispuolinen taajama-asutus, jonka alku oli vuoden 1912 jälkeen rakennettu Teppana. Vuolijoen kunta ja Kajaanin kaupunki yhdistyivät vuoden 2007 alussa.

40. Markkinat ja kaupankäynti

Kajaanin kaupunkia perustettaessa oli tarkoitus, että siitä tulisi merkittävä pohjoisen kaupan keskus. Tämä ei kuitenkaan toteutunut, ja vielä 1800-luvullakin kaupungin porvarit saivat elantonsa pääosin maanviljelystä, karjanhoidosta sekä kalastuksesta.

Kahdesti vuodessa pidetyt markkinat olivat tärkeitä tapahtumia, joiden aikana kaupungin väkiluku moninkertaistui. Valtaosa markkinavieraista tuli Venäjän puolelta, Pielisen Karjalasta sekä Oulusta ja muista Pohjanlahden kaupungeista. Markkinavieraiden majoittaminen sekä viinan ja oluen myynti olivat tärkeitä tulonlähteitä monille kaupunkilaisille.

1800-luvulla markkinat pidettiin Raatihuoneentorilla. Vuonna 1914 avattiin kaupungin laidalle nykyinen Kauppatori, jonne siirrettiin kaupungissa vuonna 1899 aloitettu säännöllinen torikauppa ja myöhemmin myös markkinat.

Huonot liikenneyhteydet olivat pitkään este vakinaisen kauppatoiminnan kehitykselle. Tie Kajaanista Iisalmeen valmistui vuonna 1828, ja sen myötä alkoi Kajaanin kauppa kääntyä etelän suuntaan. Lopullinen käänne oli rautatien tulo vuonna 1904.

Vakinaisten kauppiaiden määrä alkoi lisääntyä 1830-luvulla. Aluksi kauppaliikkeet keskittyivät Raatihuoneentorin läheisyyteen ja silloisen Pitkädun (Yläkadun) varrelle. 1900-luvun alussa Pitkädunsta tuli ensin Aleksanterinkatu ja Suomen itsenäistymisen jälkeen Kauppakatu.

41. Käsityötä ja teollisuutta

Kajaanissa toimi ennen 1800-lukua vain harvoja käsityöammattien harjoittajia, pääasiassa suutareita, puuseppiä, seppiä ja muurareita. Enempää ei tarvittu, sillä vähävaraisten kaupunkilaisten piti tulla toimeen omilla kädentaidoilla eikä ylellisyyksiin ollut varaa.

1800-luvulla alkoi eri ammattien harjoittajien määrä kasvaa Kajaanissakin hattumaakarien, satulaseppien, kulta- ja kelloseppien, maalarien, leipurien sekä kirjansitojien tarjotessa palvelujaan. Huomattavaa oli värjäreiden ja nahkurien monilukuisuus. Seuraavan vuosisadan myötä moni ammattinimike hävisi teollistumisen ja kauppaliikkeiden lisääntyessä.

Ensimmäinen mainittava teollisuuslaitos Kajaanissa oli Ämmäkoskeen vuonna 1819 rakennettu vesisaha. Viina- ja oluttehtaita ehti Venäjän vallan aikana

toimia kaupungissa useitakin. Vuonna 1870 alkoi tehtailija Herman Renforsin teollinen toiminta, joka laajeni kalastusvälineistä kivihionon ja turkistehtaan tuotteisiin.

Kajaanin rautatien valmistuminen mahdollisti Kajaanin Puutavara Osakeyhtiön perustamisen vuonna 1907. Teollisuuden myötä Kajaanin väkiluku ja kaupunkialue kasvoivat voimakkaasti.

42. Kirkko Kajaanissa

Kajaanin seurakunta toimi itsenäisenä vuoteen 1786 asti, jolloin se liitettiin Paltamon emäseurakuntaan kappeliksi. Syynä oli kaupungin asukkaiden vähäinen määrä ja vähävaraisuus. Vasta vuonna 1925 Kajaanin kaupunki- ja maaseurakunta itsenäistyi uudelleen ja sai oman kirkkoherran.

Kajaanin kirkko on kaupungin perustamisesta alkaen sijainnut samalla paikalla. Ensimmäisen kirkon ulkoasusta ei ole tietoa. Se poltettiin isonvihan aikana. Toinen, vuonna 1734 rakennettu ristikirkko purettiin hieman ennen kuin nykyinen kirkko valmistui vuonna 1896. Vuoden 1809 jälkeen vainajia ei enää haudattu kirkon viereen, vaan uudelle hautausmaalle Kajaaninjoen pohjoispuolelle.

Kainuun ortodoksisen väestön määrä lisääntyi viime sotien jälkeen pääosin Suojärveltä siirtyneiden evakkojen asuttamisen myötä. Kajaanin ortodoksinen seurakunta perustettiin vuonna 1950 ja sen toimialue on koko Kainuu. Ortodoksinen kirkko valmistui Sammonpuiston laidalle vuonna 1959.

43. Elias Lönnrot (1802-1884)

Sammatissa syntynyt Elias Lönnrot opiskeli Turun yliopistossa humanistisia aineita vuosina 1822-1827 ja kirjoitti maisteriväitöskirjansa Väinämöisestä. Vuosina 1828-1832 hän opiskeli lääketieteen tohtoriksi Helsingin yliopistossa. Näiden opintojen väitöskirja käsitteli suomalaista kansanlääkintää.

Lönnrot tuli Kajaaniin piirilääkäriksi tammikuussa 1833. Hän muutti Kajaanista Helsinkiin tammikuussa 1854 yliopiston suomen kielen ja kirjallisuuden professoriksi. 21 vuoden Kajaanin kaudestaan Lönnrot oli pitkiä jaksoja virkavapaalla muun muassa tutkimus- ja kirjoitustyön vuoksi.

Lönnrot teki useita tutkimusmatkoja ja kävi myös Venäjällä ja Virossa. Hän keräsi erityisesti kieliä ja suullista kansanperinnettä koskevia tietoja, mutta teki muistiinpanoja myös tavoista, esineellisestä kansanperinteestä ja kasveista.

Lääkärintyön ohella Lönnrot toimi kielten ja kulttuurien tutkijana, kirjailijana, kääntäjänä ja kustantajana, lehtimiehenä, suomen kielen kehittäjänä ja uudissanojen luojana sekä monien tieteellisten yhteisöjen jäsenenä ja johtotehtävissä. Lönnrot on suomen kieleen ja suomalaiseen kulttuuriin eniten vaikuttanut henkilö.

Elias Lönnrot oli kotoisin köyhistä oloista ja hän eli aina hyvin vaatimattomasti. Viimeiset vuotensa hän vietti synnyinseudullaan Sammatissa.

44. Toiminta Kajaanin vuosina

Piirilääkärinä Lönnrotin toiminta-alue oli Kajaanin kihlakunta eli suunnilleen nykyinen Kainuun alue. Asukkaita Kainuussa oli vähän, joten lääkärin työmäärä normaalivuosina ei ollut suuri. Matkoihin kuitenkin kului aikaa. Toisinaan töitä oli liikaakin, kun alueelle levisi vakavia kulkutauteja.

Ennalta ehkäisevänä toimintana lääkäri rokotti ihmisiä sekä antoi terveysvalistusta. Kansanvalistusta Lönnrot teki paljon lehtikirjoituksillaan, mutta kansan keskuudessa lukutaito oli vielä vähäinen.

Kulkutautien aikaan piirilääkärin tuli perustaa alueelleen sairastupia. Lönnrot käytti vanhoja naisia apulaisinaan hoitotyössä ja lääkevarastoja hän jätti pappiloihin. Tehtäviin kuului myös raportoida terveysoloista viranomaisille Helsingissä. Näin hän sai tarvittavia lääkkeitä ja muuta avustusta.

Kajaanin vuosinaan Lönnrot kirjoitti muun muassa seuraavat julkaisut: Kalevala (1835), Suomalaisen Talonpojan Koti-Lääkäri (1839), Kanteletar (1840), Suomen Kansan Sananlaskuja (1842), Suomen Kansan Arvoituksia (1844) ja Kalevalan toinen, nykyään tunnettu painos (1849).

45. Ilmari Kianto (1874-1970)

Ilmari Kianto syntyi Pulkkilassa kirkkoherra Calamniuksen perheeseen, joka siirtyi pian Suomussalmelle. Koulua hän kävi kuitenkin Oulussa ja opiskeli Helsingissä ja Moskovassa. Vuonna 1904 Ilmari Calamnius muutti Kajaaniin, jossa hän toimi opettajana ja toimittajana. Vuonna 1906 hän muutti Helsinkiin, vaihtoi sukunimekseen Kianto ja ryhtyi kirjailijaksi.

Vuonna 1912 Kianto rakennutti Suomussalmelle Turjanlinna-nimisen kodin. Hän oli erittäin tuottelias ja kertoi kirjoissaan omasta ja lähipiirinsä ihmisten elämästä sekä otti voimakkaasti kantaa yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Tunnetuimpia kirjoja olivat Pyhä viha (1908), Punainen viiva (1909) ja Ryysyrannan Jooseppi (1924).

Talvisodan alkaessa Kianto joutui lähtemään evakkoon ja suomalaiset sotilaat polttivat hänen kotitalonsa, ettei vihollinen olisi käyttänyt sitä suojanaan. Kianto rakennutti Suomussalmelle uuden Turjanlinnan vuonna 1949, mutta sekin tuhoutui tulipalossa jo samana vuonna.

Lopulta Kianto asui talvisin Helsingissä ja kesäisin Suomussalmella. Kianto piti yllä köyhän korpikirjailijan mainetta ja hänen kirjojensa kautta levisi kuva köyhästä Kainuusta.

46. Urho Kekkonen (1900-1986)

Urho Kekkonen syntyi Pielavedellä ja muutti Kajaaniin 11-vuotiaana isänsä saatua täältä työpaikan. Jo kouluiässä Kekkonen osoitti olevansa lahjakas kirjoittaja ja urheilija. Paikallisiin lehtiin hän kirjoitti pakinoita ja selostuksia. Kekkonen osallistui myös Kajaanin suojeluskunnan ja Sissirykmentin toimintaan 1910-luvun lopulla.

Urho Kekkonen aloitti lakitieteen opiskelun Helsingin yliopistossa vuonna 1921. Hän kävi kuitenkin usein Kajaanissa vanhempiensa luona ja hän piti itseään aina kainuulaisena. Vuonna 1936 Kekkosesta tuli kansanedustaja. 1940-luvulla Urho ja Sylvi Kekkonen omistivat muutaman vuoden Hinan maatilan Vuolijoella. Työkiireiden vuoksi sen hoito jäi Sylvi-puolisolle ja palvelusväelle.

Ministeritehtävissään ja viiden kauden presidenttinä vuosina 1956-1981 Kekkonen paransi Kainuun oloja aluepoliittisilla toimilla. Näitä olivat muun muassa tiestön rakentaminen ja työllisyyden parantaminen. Suomalaisten osallistuminen Kostamuksen kaupungin rakentamiseen rajan takana 1970-luvun lopulla oli paljon presidentin ansiota.

Kainuussa käydessään presidentti Kekkonen tapasi mielellään tavallista kansaa ja vanhoja tuttujaan. Hän oli kansan parissa pidetty valtionpäämies. Presidentti vietti Kainuussa myös vapaa-aikaansa muun muassa hiihtoretkillä.